



William Michelsen, 4/6 1913 – 14/10 2001

# Et rids af Grundtvig-forskningen og dens stilling i efterkrigstidens Danmark

## William Michelsen in memoriam

*Af Kim Arne Pedersen*

Mandagen efter efterårsferien 2001 ventede et brev på mig i brevbakken på Aarhus Universitet. I brevet fortalte William Michelsens søster Birgit Michelsen om sin brors død og forestående begravelse, – en begravelse, der allerede havde fundet sted, da brevet efter ferien kom mig i hænde. I forskerkredsen på *Center for Grundtvig-studier* var den umiddelbare reaktion hos alle sorg over tabet af en nær kollega og ven samt medfølelse med hans efterladte, men også en følelse af, at med hans død var et vigtigt kapitel i Grundtvig-forskningens historie uigenkaldeligt afsluttet. Når et menneske dør, bliver verden altid mindre. Med sine 88 år spændte William Michelsen i sin erindring over hele det 20. århundredes danske historie. Han havde modtaget sin forskeruddannelse i mellemkrigstiden og var den sidste, der var tilbage af den kreds, der hos biskop C. I. Scharling i Ribe bispegård stiftede Grundtvig-Selskabet af 1947. En anden af selskabets stiftere, biskop, dr. theol. Henning Høirup, har fortalt om grundlæggelsen og det nybrud i dansk akademisk virksomhed og kultur, dette medførte:

Da standuret slog tolv den nat, var der højtid, som ved nytår, i bispekontoret, hvor litografier af Grundtvigs erklærede modstandere Mynster og Martensen stirrede – undrende? – ned fra væggen, flankerende Tuxens maleri af professor Scharling, biskoppens fader, der livet lang førte en bidsk polemik mod grundtvigianismen (Henning Høirup, *Så fjern og dog så nær, Erindringer*, Herning 1991, 160).

William Michelsen var pionér i forbindelse med dette nybrud, hvor Grundtvig rykkede ind i dansk forskning og debat, efter at Grundtvig i årevis havde haft en outsiderposition som kritiker af sin samtids kultursyntese mellem kristendom og idealistisk farvet humanisme og som en lidet anerkendt digter, præget af, hvad der oplevedes som et dunkelt og stødende billedsprog. At William Michelsen i sit liv og i sin forskning havde taget del i den nyere Grundtvig-reception, gav ham i de senere år en unik position i de forskermiljøer, hvor Grundtvig stod centralt.

Ved møder i Grundtvig- Selskabets regi og ved private sammenkomster gav han villigt og gerne yngre forskere del i sit personlige »Mands Minde«, der også omfattede opvæksten i et akademikerhjem med tætte forbindelser tilbage til den »Guldalder«, der for mennesker af hans generation ikke var nær så fjern, som den er for os i dag. William Michelsen var i hele sit væsen og væremåde præget af dansk, akademisk kultur. Når man som ung forskeraspirant fra et jysk »førstegenerations« teologhjem med rødder i både den indremissionske og grundtvigske vækkelse mødte ham første gang, kunne alt dette virke temmelig overvældende og en lille smule skræmmende. Meget hurtigt lærte man imidlertid William Michelsen at kende som et menneske, der prægedes af en følsomhed, der ind imellem gav ham vanskelige stunder og kunne medføre en vis skyhed og nervøsitet i omgangen med andre mennesker, men også af en usædvanlig varme, der gjorde, at han ikke blot blev en ældre kollega, men også en ven. Som rådgiver og kritiker var han uvurderlig. William Michelsen skiltede aldrig med sin store viden, men lod den komme til udtryk i sine historisk funderede, ofte meget langstrakte, mundtlige redegørelser for og vurderinger af begreber og sammenhænge i dansk åndshistorie. Man skulle somme tider høre godt efter for at forstå, hvor han ville hen. Men når man fattede pointen, medførte det altid en berigelse og nuancering af egne standpunkter, og meget ofte en forståelse af, hvor firkantet man havde udtrykt sig. Samtidig var der altid tale om konstruktiv kritik. William Michelsen belærte for at hjælpe. Venskabet med ham fik derved også den betydning, at man fik del i hans livslange erfaringer med dansk åndshistorie. Og når det skete, forstod man langt bedre, hvorledes William Michelsens personlige livshistorie fra begyndelsen dannede baggrund for hans Grundtvig-forskning.

William Michelsen voksede op som den ældste af 5 søskende som søn af gymnasielektor Hans Peter Michelsen, cand. mag. i dansk, engelsk og græsk, lærer ved Det Danske Missionselskabs skole, på Herlufsholm og på Aurehøj Gymnasium. William Michelsens søster, Birgit Michelsen, har med bogen *Kateketen, provsten og socialisten*, Århus 1989, givet en spændende indføring i dele af slægtens historie, der rummer forbindelser til flere af det 19. århundredes kunstnere og politikere. Væsentligt for linjerne frem til William Michelsens livshistorie er, at William Michelsens farfar, der var cand. theol., under indtryk af Søren Kierkegaards kritik af den etablerede kirke og kristendom valgte ikke at blive præst, men foretrak undervisningsvirksomhed på Sorø Akademi. Dette medførte, at hans far som religionslærer og konfirmationspræst fik

den berømte liberalteolog F. C. Krarup, der igen var en ven af William Michelsens farfar. Liberalteologien fremstod som den naturlige videreførelse af den spekulative kristelige idealisme, der bestemte det 19. århundredes danske akademiske teologi, og Hans Peter Michelsen stod livet igennem i gæld til den. Hertil kom, at William Michelsens moder havde haft sin opvækst i det viktorianske borgerskab. Grundtonen i barndomshjemmet blev således slået an af kristelig idealisme, men også af et fromhedsliv, der som en selvfølgelig ting medførte, at der blev sunget aftensang i hjemmet og, når børnene ikke skulle i skole, morgensang, ligesom også bordbøn hørte til husets skik. På denne måde blev kristendommens rige tradition den selvfølgelig klangbund for hjemmets liv og også siden hen for William Michelsens indsats som humanistisk forsker i en dansk og nordisk sammenhæng. Da jeg engang spurgte William Michelsen, hvor han første gang mødte Grundtvig, svarede han: »Gennem hans salmer. Der blev sunget morgen- og aftensang i mit hjem«, – et forhold, han også omtaler i de indledende afsnit af sin doktorafhandling. Finn Abrahamowitz har i indledningen til sin fine bog om Grundtvig: *N. F. S. Grundtvig – Danmark til lykke*, Kbh. 2000 fortalt, hvorledes salmesang også var *hans* første møde med Grundtvig i et jødisk indvandrer- og arbejderhjem, grundlæggende forskelligt fra William Michelsens. Begge er de vidner om Grundtvigs enestående betydning i dansk kultur, vidner om, at kristendommens indflydelse på dansk bevidsthedsdannelse i vidt omfang går gennem Grundtvigs salmer, og at Grundtvigs tanker om kristendommens og danskhedens vekselvirkning har haft en virkningshistorie, hvis styrke vanskeligt kan overdrives.

William Michelsen var personligt medlem af det grundtvigske »Kirkeligt Samfund«, men påpegede under sine besøg på Vartov, hvor ikke blot *Grundtvig-Biblioteket*, men hele den blomstrende institution under Hans Grishauges ledelse havde hans bevågenhed, at han »jo ikke var grundtvigianer«. I personlige samtaler uddybede han dette, når han gjorde rede for, at Grundtvigs bånd til de pietistisk inspirerede vækkesmiljøer i forbindelse med ægteskabet med Marie Toft for ham at se havde bevirket en forvridning af Grundtvigs oprindelige henvendelse til hele det danske folk og af hans brede bestræbelser på at lade sand kristendom komme til orde i hele den danske kirke. Hvis man tilsluttede sig Grundtvigs »ægteskab« med vækkelsen, dvs. han og hans tilhængeres vej efter midten af det 19. århundrede, var man »grundtvigianer« og da i et vist omfang på afstand af Grundtvigs brede sigte, der, som det

står at læse i *Nordens Mythologi* fra 1832, omfattede et samarbejde mellem »Læg og Lærd« til gavn for den folkelige dannelse og dennes samspil med kirkelivet, dét, der var Grundtvigs mål. Bag Michelsens intention, at give Grundtvig en central placering i dansk national dannelse – og dermed pege på kristendommens plads i kulturen – synes man at ane strukturen, men så afgjort ikke indholdet i den syntese mellem filosofi og teologi, kultur og kristendom, som idealismen repræsenterede. Michelsens baggrund i et miljø og en tid, hvor man stræbte efter og i et vist omfang virkelig levede i en »fælleskultur«, gjorde det umuligt for ham at tilslutte sig en kirkelig eller folkelig »retning«. Michelsen var netop derfor hverken af opvækst eller i sit liv »partimand«, men kunne med sin åbenhed over for den historiske udvikling værdsætte Kirkeligt Samfunds og dermed »grundtvigianismens« indsats i dansk kirke- og folkeliv og støtte den grundtvigske bevægelse i en tid, hvor kristendommens status i dansk kultur ikke længere var så selvfølgelig, som den havde været i hans barndom. Læsere af *Grundtvig Studier* fik fra midten af 1980'erne og frem hvert år et godt indblik i *Vartovbogen* gennem hans fine og omhyggelige anmeldelser. Det var nok også William Michelsens fortjeneste, at *Vartovbogen* i årene forud blev anmeldt af den teologiske forsker Viggo Mortensen. I ny og næ deltog Michelsen som læser af dagbladet *Information* også i den offentlige debat om teologi og kirke. Den læser, der kendte ham, kunne altid mærke hans engagement i Grundtvigs tanker som baggrund også for dette – og man fornemmede, at han ønskede, Grundtvigs udvikling havde taget en anden retning siden midten af det 19. århundrede, således at Grundtvig i langt højere grad var blevet bestemmende for de akademisk funderede bestræbelser på at arbejde henimod en fælles national, litterær kanon og dannelse, som op i Michelsens egen tid hvilede på guldalderens digtning og tænkning.

Væsentligt var, at William Michelsen under og i årene umiddelbart efter sine studier fra 1931 til 1939 til skoleembedseksamen i dansk og latin ved Københavns Universitet oplevede dét, som hans mangeårige ven biskop Henning Høirup med et lån fra den angelsaksiske Shakespeare-reception mundtligt har kaldt for mødet med Grundtvig som »our contemporary«, vores samtidige. Skønt Grundtvig ikke viedes megen opmærksomhed af flertallet af akademikerne, spillede han i 1930'ernes danske åndsliv alligevel en væsentlig rolle. Litteraturhistorikeren, professor Vilhelm Andersen foretrak som digter Oehlen-schläger, men anerkendte Grundtvigs storhed som danskhedens vækker

og talsmand og havde med succes arbejdet for at gøre Grundtvig til nationalt samlende symbol. Professor Paul V. Rubow gennemførte som noget nyt øvelser over Grundtvigs digtning som et led i litteraturstudiet på Københavns Universitet. Arne Sørensen knyttede til ved Grundtvig i sine bestræbelser på at give stemme til et »tredje standpunkt« mellem parlamentarisme og diktatur, liberalisme og socialisme, og i en vis modsætning hertil kunne politikere og kulturpersonligheder som Frederik Borgbjerg og Vilhelm Grønbech bruge Grundtvig i deres forsøg på at forsvare såvel demokrati som humanisme overfor de totalitære bevægelsers trussel. Samtidig var det endnu ikke god tone at beskæftige sig med Grundtvig i universitetssammenhænge, og det var derfor naturligt for den nye generation at finde sammen i et interesse- og diskussionsfællesskab. Blandt disse var som før nævnt Henning Høirup, som Michelsen fik kontakt med i kraft af deres lån af de samme værker på Det Kongelige Bibliotek. Som skildret af Høirup medførte dette, at de »afstak territorier« (Henning Høirup, 'Omkring Grundtvig-Selskabets tilblivelse', i *Grundtvig Studier* 1987, 47) for hinandens forskning: Høirup samlede sig om Grundtvigs erkendelsesteori, Michelsen koncentrerede sig om historiesynet. At Michelsen ikke siden hen »holdt sig« til sit territorium har været en lykke for forskningen, og det er givet, at venskabet med Høirup betød en livslang gensidig inspiration. En tredje af pionererne var Helge Toldberg, der med sin på nykritik og strukturalisme funderede disputats om *Grundtvigs Symbolverden*, København, 1950, var med til at give Grundtvig anerkendelse som den store digter, han var. Baggrunden for Michelsens, Høirups og andres forskningsindsats var Grundtvigs førnævnte nationale betydning, men kirkelige forhold spillede også ind.

I disse år prægedes dansk kirkeliv af et opgør med den idealistiske teologi, et opgør, som er knyttet til Karl Barths fremhævelse af Guds åbenbarede ord som al forkyndelses forudsætning, og William Michelsen blev – skønt han ikke studerede teologi – afgørende præget af denne dialektiske teologis nybrud, blandt andet gennem deltagelse i studiekredse, hvor også teologer som Bent Noack var med. Kun få universitetsteologer havde indtil da beskæftiget sig med Grundtvig. Dogmatikeren, professor J.P. Bang var her en enlig svale, og kirkehistorikeren, professor Valdemar Ammundsens bestræbelser på i forholdet mellem dansk og tysk i Sønderjylland at tage Grundtvigs tanker om nation og folkelighed op i en kritisk drøftelse hører overvejende hjemme efter hans tiltræden som biskop over det nydannede Haderslev stift i 1923 (J.H.

Schjørring, 'Der nationale Grundtvig und seine Wirkungsgeschichte' i *Grundtvig Studier* 1999, 183ff). Den dialektiske teologi ændrede dette – og samtidig var det væsentligt, at en ny generation af akademiske teologer rykkede frem i Danmark, en generation, der i højere grad end de forrige havde vækkelserne som personlig baggrund. Dette medførte både opgør med den hidtidige Grundtvig-reception, som det er tilfældet hos Kaj Thaning, og bestræbelser på at lade Grundtvig få betydning også for den akademiske teologi. For William Michelsen udgjorde påvirkningen fra den dialektiske teologi en del af klangbunden for hans arbejde med Grundtvig. Birgit Michelsen skriver herom, at

Det var hans arbejde med Grundtvigs tankeverden, der lod ham indse, at idealismen er »god nok til sit brug«, dvs. til at sætte mål og normer; men når det virkelig gælder i livet, så slår den ikke til; så er det kun tilgivelsen, der duer (Birgit Michelsen, Brev af 25/10 2001).

Oplevelsen af Grundtvigs samtidighed forstærkedes selvfølgelig af begivenhederne i forbindelse med den tyske besættelse af Danmark, men også af det forhold, at William Michelsen som dansk lektor ved universitetet i Uppsala fra 1941 i et vist omfang oplevede besættelsestiden »udefra« og på baggrund af en allerede erhvervet fortrolighed med Grundtvig. Dette er med til at bekræfte Helge Toldbergs og andres vurdering, at »flertallet af Grundtvig-forskerne var i gang med Grundtvig inden besættelsen« (Helge Toldberg, 'Moderne Grundtvig-litteratur' i *Dansk Teologisk Tidsskrift* 1946, 43). Alligevel er det svært ikke at se spor af Hal Kochs Grundtvigtolkning i Michelsens forskning. Hal Kochs livtag med forholdet mellem humanisme og kristendom klinger med i Michelsens analyser og tolkninger, og det var om nogen Koch, der i besættelsesårene gjorde Grundtvig til sin generations samtidige. Dette skete i kraft af elementer i forfatterskabet, som man også kunne møde i samtidens dialektiske teologi og eksistentiale filosofier. Det drejer sig om et så centralt tema som menneskets endelighed, som Grundtvig tematiserer i de fragmenter *Om Menneskets Vilkaar*, som både Koch og Michelsen tog op i deres forskning, afvisningen af en abstrakt, verdensborgerlig humanisme og betoningen af menneskets henvisthed til sine »givne« kår – men også fremhævelsen af, at kærnen i denne »partikulære« folkelighed udgøres af en universelt forstået menneskelighed, der først kan udfolde sig i kristendommens lys. Birgit Michelsens føromtalt redegørelse indkredser de to spor, der var afgørende for William Michel-

sens hele forskning: den humanistiske linje, der prægedes af hans beskæftigelse med den danske guldalders idealisme og dens tiltro til, at en »kultursyntese« mellem filosofi og kristendom var mulig, og arbejdet med Grundtvigs livsanskuelse og historiesyn. For Michelsen som for en lang række af teologiske kolleger som eksempelvis Henning Høirup og Regin Prenter, var Grundtvigs forfatterskab båret af en forkyndelse af kristendommen i dens radikalitet som tilgivelse, syndsforladelse, men samtidig – hvad der er lige så væsentligt – også af skabelsesteologien, som for dem gjorde det muligt at forene det moderne menneskes videnskabeligt prægede bevidsthed med troen på, at livet og universet er skabt af Gud. Det er ikke tilfældigt, at William Michelsens analyse af Grundtvigs tidsopfattelse fra *Grundtvig Studier* 1976 har fundet vej ind i K. E. Løgstrups hovedværk fra forfatterskabets senere år, *Skabelse og tilintetgørelse*, København 1978, 32). I antologien *Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys* fra 1983, der gennem oversættelse til hovedsprogene har fået status som mere eller mindre officiel indføring i Grundtvig og hans univers, skriver William Michelsen om Grundtvigs omvendelse i 1810 og også om hans forhold til Søren Kierkegaard og tegner her en skitse af Grundtvigs mosaisk-kristelige livsanskuelse, der kommer Løgstrups fænomenologiske metafysik i møde uden at identificere Grundtvigs tænkning med Løgstrups filosofi. Og William Michelsen har givet en tolkning af Grundtvigs historiesyn som båret af den mosaisk-kristelige anskuelse, der er bevidst om den drejning fra tro til viden, fra kirke til skole, som årene omkring 1832 repræsenterer. I dele af forskningshistorien opfattes William Michelsen og Kaj Thaning ofte som hinandens modpoler (Ole Vind, *Grundtvigs historiefilosofi*, København 1998, 27ff.). Selv har William Michelsen i det grundtvigske tidsskrift *Dansk Udsyn* taget til genmæle mod denne opfattelse, der har Kaj Thanings forskningshistoriske profilering af sin tese som sit udgangspunkt. Michelsen gør det her klart, at han som humanistisk forsker bestandig har arbejdet inden for rammerne af menneskelivet som den selvfølgeligelige horisont for forskningen, og at det her har været hans ønske at finde frem til det særegne, det originale ved Grundtvigs tænkning. Det er her Michelsens pointe, at Grundtvig måske nok når til klaring over sit »Menneske først...« i 1832, som hævdede af Thaning, men at det ikke medfører, at Grundtvig dermed »har opgivet sit kristne fremtidsperspektiv og den kristne karakter af sit universelle menneskebegreb« (William Michelsen, 'Brev til en Grundtvigforsker', i *Dansk Udsyn* 1964, 443). For Michelsen er det »linjen« »skabelse – syndefald



– Jesus Kristus – evigt liv« (*ibid.* 443), der er det bærende i Grundtvigs menneskesyn, det, der adskiller ham fra sin samtids romantisk farvede, nordiske nationalisme. Der er for William Michelsens ikke tale om en »teologisk bestemmelse« (*ibid.* 443), men derimod om en profanhistorisk konstatering af Bibelens betydning for grundstrukturen i Grundtvigs historie – og dermed i Grundtvigs menneskesyn. For Michelsen er det da afgørende, at Grundtvig i forbindelse med udarbejdelsen af sin verdenshistorie i 1833 har opgivet at kunne påvise dette videnskabeligt, men at han samtidig fastholder sin »personlige hævdelse« (*ibid.* 444) deraf. Dermed griber Michelsen fat om et uklart punkt i Thanings tolkning, Thanings og dybest set også K.E. Løgstrups manglende blik for, at Grundtvig lader folkeligheden repræsentere det partikulære, der skal indgå i vekselvirkning med kristendommens menneskesyn som det universelle. William Michelsens væsentlige pointe er, at Grundtvig både i henhold til livsanskuelse og tro, menneskeliv og kristendom, er »kristen«, og at dette giver ham den originalitet, han for Michelsen såvel som Hal Koch virkelig er i besiddelse af sammenlignet med sine idealistiske og national-romantiske samtidige. Med kristendommen er man nået ind til kærnen i Grundtvigs forfatterskab, og den gør ham, som Michelsen siden hen skrev, til *Sin samtids kritiker* (*Grundtvig Studier* 1983).

Det var imidlertid netop Grundtvigs samtid, William Michelsen fra først af viede sin interesse. Han indledte sin forskerkarriere med besvarelsen af en prisopgave om H.C. Ørsteds stilling i dansk åndsliv, stillet af professor Ejnar Thomsen. Dette arbejde, som han modtog *accessit* for i 1941, gav ham en grundlæggende bred viden om og indsigt i den danske guldalder, som han kunne trække på resten af livet. Men det blev Grundtvig, der blev emnet for hans disputats, idet professor Rubows ovennævnte øvelser i 1934 satte Michelsen studier i gang (William Michelsen, *Tilblivelsen af Grundtvigs historiesyn*, København 1954, 23). Under udarbejdelsen af doktorafhandlingen havde William Michelsen god støtte af sin livsledsager, Signe Michelsen, som havde været hans medstuderende i årene op til besættelsen, og som han ægtede i 1941. Signe Michelsen var niece af den berømte Grønlandsforsker Knud Rasmussen og havde i kraft af sin familiebaggrund et nærmere forhold til grundtvigianismen end Michelsen. Sammen skabte de et spændende og intellektuelt givende hjem for deres fire børn, idet Signe Michelsens Grønlandsstudier, der også indbefattede en beskæftigelse med oversættelser af Grundtvig til grønlandsk, supplerede ægtefællens arbejde med

dansk åndshistorie. Det grønlandske islæt i deres stuer var med til at gøre et besøg til en oplevelse. Og deres hjem var båret af den bevidsthed om kristendommens betydning som den afgørende livstolkning, som Michelsen var nået frem til gennem sine personlige overvejelser over forholdet mellem kristendom og idealisme.

Det var i forbindelse med sine studier i Grundtvigs historiesyn i perspektiv af dets udvikling og påvirkninger, at det blev muligt for William Michelsen at behandle spændingsforholdet mellem kristendom og humanisme, behandle det i en akademisk undersøgelse, der samtidig var båret af hans dybt personlige engagement. Doktorafhandlingen imponerer ved en omfattende læsning i Grundtvigs trykte og utrykte forfatterskab og dets litterære forudsætninger, forudsætninger, William Michelsen undersøger ved hjælp af den historisk komparative metode. Bekendtskabet med den svenske idé- og lærdomshistoriske tradition, herunder dens grundlægger, professor Johan Nordström, som William Michelsen lærte at kende under sin tid i Uppsala, har givetvis ikke været uden betydning for hans bestræbelser på at give litteraturhistorien en idéhistorisk retning. Samtidig viser hans arbejde med at afdække, hvorledes Grundtvigs historiesyn ikke fremstår som en »videnskabelig konstruktion eller teori«, men som »et bevidst udtryk for det billede, han dannede sig af tilværelsen«, et »livssyn« eller en »livsanskuelse« (*ibid.* 7), at hans arbejde må ses i forlængelse af den åndshistoriske traditions fokusering på grundpræget, retningen og tendensen i et forfatterskab frem for den konkrete, eventuelt som system udformede bygning, der kan være resultatet heraf. Denne retning havde siden det 19. århundrede vokset sig stærk i først og fremmest tysk forskning, men prægede også danske akademiske miljøer. Med sin angivelse af, at Grundtvigs læsninger indgår i Grundtvigs »livserfaring« og derved udgør »grundbestanddelene« i Grundtvigs historiesyn, i kraft af Grundtvigs legendariske hukommelse »lagret« i bevidstheden til senere brug, gør Michelsen rede for, hvorfor afhandlingen er udformet som en fremstilling af de værker og forfattere, Grundtvig siden sin barndom og frem har studeret og er blevet påvirket af, et forhold, hvor han måske, som påpeget af anmeldere, er tilbøjelig til at overdrive påvirkningssammenhænge (Villiam Grønbæk i *Grundtvig Studier* 1955, 95).

Alligevel kan en nutidig læser vanskeligt frigøre sig fra den erkendelse, at Michelsen har set noget rigtigt, når det gælder Grundtvigs receptive bevidsthed. Villiam Grønbæk kan da også bifalde, at William Michelsen peger på den gammellutherske historieskrivnings betydning

for Grundtvig, idet bogens hele sigte er at afdække, hvorledes Grundtvig er i opposition til sin samtids kompromis mellem kristendom og romantik og lader det bibelske historiesyn være bestemmende for sine fremstillinger af historien efter 1810. Dette betyder, at Grundtvig nok kan indoptage elementer fra romantisk historieskrivning, men netop gør dette på grund af dens ligheder med det bibelske historiesyn, og at Grundtvig i sin grundansats er væsensforskellig fra denne. Michelsens doktorarbejde er således i nøje overensstemmelse med hans fine og skarpsindige fortolkning af Grundtvigs fragmenter *Om Menneskets Vilkaar*, som allerede i 1946 stod at læse i *Nordisk Tidsskrift*, dvs. før både Scharlings, Høirups og Villiam Grønbaeks undersøgelser. Selve doktorafhandlingens skæbne har været at blive overskygget af den norske professor Sigurd Aa. Aarnes' værk om to-verdensmotivet i Grundtvigs historieskrivning, som det kommer til udtryk i de tre første verdenskrøniker. Grunden hertil er formodentlig, at Aarnes i kraft af sin analytiske, af Anders Nygrens motivhistoriske og strukturanalytiske inspirerede metodes fokusering på »typfrågan« (Sigurd Aarnes, Aa., *'Historieskrivning og livssyn hos Grundtvig'*, Bergen 1961, 19, 25ff.) fremstår som en klart komponeret helhed, hvis logisk sammenhængende enkeltanalyser giver læseren mulighed for at samle resultaterne i et helhedsindtryk. Michelsens historisk-komparative arbejde med påvirkningerne vanskeliggør læserens helhedsoplevelse, et forhold, der forstærkes af, at bogen ligesom hans mundtlige indlæg bærer præg af hans tendens til at fremføre sine tanker i form af langstrakte, tungt opbyggede indlæg. Til trods for, at Aarnes afstår fra at skrive påvirkningshistorie, præges hans værk af en vilje til i et overordnet perspektiv at finde fællestræk mellem idealismen og Grundtvig, der fører analyse såvel som resultat i en anden retning end Michelsen. Michelsen registrerede naturligvis dette forhold, men det er typisk for hans person, at han selv mundtligt bragte det på bane og omtalte det uden beklagelse. Hans opposition ved Aarnes's forsvar udmærker sig ved den saglighed og vilje til at prøve at forstå en anderledes tænkende, som var en del af hans natur (William Michelsen, *Historieskrivning og livssyn hos Grundtvig i Grundtvig Studier* 1962, 53ff). Og i det næstfølgende store værk om Grundtvigs historieskrivning, *Den sælsomme forvandling i N.F.S. Grundtvigs liv* fra 1956, havde Michelsen allerede vist, at han magtede at skrive en helhedstolkning frem i gengivelsen og analysen af et stort materiale, idet han her viser, hvorledes Grundtvigs kristne historiesyn tager form efter 1810. Michelsen peger på, at Guds tilgivelse

af syndige mennesker udgør et hovedmotiv i Grundtvigs *Optrin af Nordens Kæmpeliv* fra 1811 og viser med redegørelsen for Grundtvigs kirkehistoriske tolkning af sendebrevene i Johannes' Åbenbaring som en vigtig mellemstation, hvorledes Grundtvig før, under og efter affattelsen af verdenskrøniken fra 1812 gradvis når til en mere gennemtænkt og klart udformet kritik af idealismen. Man forstår også her, hvorledes dén Grundtvigs »samtidighed«, som Henning Høirup omtaler, forstærkedes af Anden Verdenskrig, der af Michelsen og hans generation lod sig forklare som en følge af det moderne menneskes antropocentricitet, som ligger bag de totalitære ideologiers tiltro til at være i besiddelse af den absolutte sandhed og den ideale samfundsmodel. Her overfor står kristendommens tale om menneskets syndighed, der mødes af Guds tilgivelse. Alt dette udgør en udtalt baggrund for afhandlingen, der således viderefører doktorarbejdets grundtanker og ligesom denne åbne en nutidig læsers øjne for sammenhænge og indsigter, som berører afgørende elementer i Grundtvigs univers. Doktorafhandlingen og det næstfølgende værk rummer således væsentlige analyser af Grundtvigs forhold til Luther såvel som den lutherske tradition, herunder Grundtvigs syn på gudbilledligheden, analyser, der burde have præget Grundtvig-forskningen i langt højere grad, end det er tilfældet. Og den fokusering på »genoplevelsen i mindet« (William Michelsen, *Den sælsomme forvandling*, 276) som for Michelsen står i forbindelse med det forhold, at »Grundtvigs livsholdning« ligesom Kierkegaards »kan betegnes som »eksistentiel« (*ibid.* 273), burde have fundet genklang i teologisk og litteraturhistorisk forskning.

I årene omkring og efter disputatsen bidrog William Michelsen til Grundtvig-forskningen i flere sammenhænge. Analyser og tekststudier flød fra hans hånd og er i dag med til at gøre læsningen af de gamle årgange af *Grundtvig Studier* til en uomgængelig nødvendighed for alle, der ønsker at trænge ind i Grundtvigs forfatterskab. Og man kan uden vanskeligheder se forbindelserne til Michelsens egen forskning, når man nikker genkendende til initialerne WM i den registrant over Grundtvigs papirer, der i al fremtid vil være et uvurderligt arbejdsredskab for det videnskabelige arbejde med Grundtvig. William Michelsens arbejde med transskription af Grundtvigs utrykte tekster fortsatte op gennem tiden og og udmøntede sig i tiden efter 1968 i en imponerende fremdragelse af tekstsammenhænge, foretaget i samarbejde med sønnen Knud Michelsen. Mange af disse har endnu ikke fundet vej til *Grundtvig Studier*, og man kunne have ønsket sig, at arbejdet, hvor interessen

samlede sig om Grundtvigs filosofiske tænkning, var mundet ud i en monografi. Den store, todelte *introduktion* til Grundtvigs *Danne-Virke*-tænkning i *Grundtvig Studier* fra 1985-86 er dog med til at råde bod på dette, og udgivelsen af det tysksprogede fragment 'Grenzen der Menschheit' i *Grundtvig Studier* i 1984 har beriget Grundtvig-forskningen med en værdifuld kilde i kommenteret form. Alt dette blev imidlertid udført i forbindelse med og i tiden efter William Michelsens ansættelse som lektor på Aarhus Universitet i det for universitet og kultur så betydningsfulde år 1968.

Baggrunden for denne ansættelse var Professor Gustav Albecks ønske om at give Grundtvig en central placering i forbindelse med danskstudiet i Århus. Indtil da havde William Michelsen virket som gymnasie-lærer på Roskilde Katedralskole, men det er givet, at hans evner og viden kom bedre til deres ret i forbindelse med den akademiske undervisning og forskning. Som ballast havde William Michelsen ikke blot sin Grundtvig-forskning, men også studier i H. C. Andersens forfatterskab og en god introduktion til den tyske tænker Herder samt arbejder om moderne digtere som Kaj Munk og Martin A. Hansen, arbejder, der vidner om, i hvor høj grad han levede med i sin samtids digtning og livsholdningsdebat – den tid, som man kunne kalde for *Heretica*-perioden i dansk åndsliv. Alt dette gav en god baggrund for de øvelser i Grundtvigs forfatterskab, som Michelsen gennemførte i de turbulente år fra 1968 og frem gennem halvfjerdserne, hvor ungdomsoprøret slog stærkt igennem på Institutet for Nordisk Filologi. For Michelsen var disse år ingenlunde nemme, men i kraft af sin personlighed formåede han alligevel at samle en række studerende om sig. En lang række fine arbejder fra hans elever er trykt i *Grundtvig Studier*, hvor de supplerer hans egne undersøgelser og udgivelser. Blandt flere kan nævnes Helge Fibæk Jensens betydelige arbejde om Grundtvigs erkendelsesteori fra 1979 og Erland U. Jessens redegørelse for striden mellem Grundtvig og H.C. Ørsted i *Grundtvig Studier* 1970, et arbejde, der blev til i forbindelse med besvarelsen af og belønningen med guldmedalje for den prisopgave om H.C. Ørsteds stilling i dansk åndsliv, som Michelsen stillede på baggrund af sine egne studier i dette emne.

Samtidig indtrådte William Michelsen i 1969 i redaktionen af *Grundtvig Studier* og blev der til sin død. I de første år redigerede han årbogen sammen med Gustav Albeck. Senere kom Jens Holger Schjørring, Fl. Lundgreen-Nielsen og jeg selv til, og ved William Michelsens død bestod redaktionen af to teologer og to litteraturhistorikere, et for-

hold, der opretholdes, idet den engelske litteraturhistoriker og anglo-saxonist, professor S. A. J. Bradley nu er blevet medredaktør. Frem til de sidste år var William Michelsen aktiv i forbindelse med drøftelserne om årbogens indhold og form, og han bidrog ikke blot med anmeldelser, men også med sin korrekturlæsning, hvor hans filologisk skolede skarpe blik for det danske sprog var en uvurderlig hjælp. I redaktionen plejede vi at sige, at William Michelsens øjne så alt, både trykfejl og mangelfulde formuleringer.

Selvfølgelig svækkedes William Michelsens kræfter, som naturligt er, men han tog til det sidste del i aktuelle begivenheder i forskning og samfundsliv, og i sin familie var han et elsket midtpunkt. Ved Grundtvig-Selskabets 50 års jubilæum i 1997 udnævntes William Michelsen til æresmedlem, og han deltog i arrangementer afholdt af selskabet og af det nystiftede *Grundtvig-Akademi* på Vartov. Efter Signe Michelsens død i midten af 1980'erne mødte man ham ofte i selskab med søsteren Birgit Michelsen, der var ham en værdifuld støtte i disse år. Under Grundtvig-Akademiets »Forskertræf« i efteråret 2000 deltog William Michelsen og drøftede tysk åndshistorie med den unge Herderforsker Johannes Adamsen fra Aarhus Universitet. Forskertræffets tema var det universelle i Grundtvigs forfatterskab, og i debatterne med blandt andre litteraturhistorikeren Uffe Jonas og uddannelseshistorikeren Ove Korsgaard fremførte William Michelsen den væsentlige iagttagelse, at »det universelle« for Grundtvig var lig med kristendommen. Birgit Michelsen har fortalt, hvordan William Michelsen under sin sidste hospitalsindlæggelse rettede sine tanker mod en afdød broder og i den forbindelse mindedes, hvorledes Kingos salme *Op Sion, at oplukke* blev sunget som aftensang i barndomshjemmet. I timerne op til William Michelsens død sang hans søster salmen for ham. Således samledes i hans sidste år trådene tilbage til de unge års studier i forholdet mellem kristendom og humanisme såvel som til hans barndomshjem. Med William Michelsens død er en betydelig kristen humanist og forsker gået bort. Æret være hans minde.